

To: (10)(2e) (10)(2e)@rivm.nl]
From: (10)(2e)
Sent: Thur 8/13/2020 12:06:32 PM
Subject: RE: Update leidraad contact naasten en na overlijden Covid-19 cooperatie Palliatieve Zorg Nederland
Received: Thur 8/13/2020 12:06:32 PM
[Informatie over contact van naasten met Covid-19 patient versie 12-8-20 PM.docx](#)
[Informatie over zorg na overlijden voor naasten zorgverleners en uitvaartmedewerkers versie 13-8-2020 pm.docx](#)

Hoi (10)(2e)

Hierbij de documenten, enkele toevoegingen/ wijzigingen,

Met groet, (10)(2e)

Van: (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl>
Verzonden: donderdag 13 augustus 2020 08:54
Aan: (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl>
Onderwerp: FW: Update leidraad contact naasten en na overlijden Covid-19 cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Hallo (10)(2e)

Ben jij in de gelegenheid hier naar te kijken?
 Mede omdat jij als '2^e lezer' een goede aanvulling kunt zijn van mij. Ik heb eerdere versies begin april gelezen en van commentaar voorzien (10)(2g)
 Daarnaast heb ik nog veel andere dingen liggen en probeer ik (lukt niet heel goed) wat minder achter de computer te zitten werken.

Als het niet lukt, laat maar weten, dan komt die op mijn lijst.

Met dank en groet,
 (10)(2e)

From: (10)(2e) <(10)(2e)@PZNL.NL>
Sent: donderdag 13 augustus 2020 00:39
To: (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl>
Cc: (10)(2e) <(10)(2e)@iknl.nl>
Subject: Update leidraad contact naasten en na overlijden Covid-19 cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Geachte mevrouw (10)(2e)
 Eerder heeft u contact gehad met mijn PZNL-collega's (10)(2e) en (10)(2e) over (inmiddels op Palliaweb geplaatste) leidraden over contact van naasten met Covid-19 patiënten en na overlijden t.g.v. Covid-19. Omdat de situatie inmiddels is veranderd (o.a. m.b.t. beschikbaarheid van PBM), willen we een update van deze documenten maken. Concept versies van de herziene documenten zijn bijgesloten. We zien graag dat de herziene documenten weer door het RIVM gevalideerd worden. Graag hoor ik van u of dat mogelijk is.

Hierbij is er een specifiek aandachtspunt, waarover in juni nog mailcontact is geweest met (10)(2e) nl. nut en de noodzaak van het dragen van een (chirurgisch) mondneusmasker bij de verzorging van de overledene, door de overledene bij Covid-19. U gaf eerder aan dat de meningen van deskundigen die u hierover sprak wat uiteen liepen; later was het standpunt van het RIVM dat dat niet nodig was. Is er nieuwe informatie beschikbaar waardoor de uiteenlopende meningen tot die conclusie zijn gekomen? Als er meer zekerheid is over de veiligheid van verzorging zonder masker wil ik de informatie namelijk in lijn brengen met de RIVM richtlijn; als er geen nieuwe informatie is, stel ik voor de (nu rood gemaakte) passage zo te laten staan.

We streven ernaar om de documenten volgende week dinsdag (18-8) te vervangen; het zou heel fijn zijn als ik dan reactie van u heb mogen ontvangen.
 Alvast hartelijk dank,
 Vriendelijke groet,
 (10)(2e)

(10)(2e)

Van: (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl>

Datum: 22 juni 2020 om 11:12:16 CEST

Aan: (10)(2e) <(10)(2e)@iknl.nl>

Onderwerp: RE: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Hallo (10)(2e)

Dank hiervoor.

Met vriendelijke
(10)(2e)

From: (10)(2e) <(10)(2e)@iknl.nl>

Sent: dinsdag 16 juni 2020 11:10

To: (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl>

Cc: (10)(2e) <(10)(2e)@PZNL.NL>; (10)(2e) <(10)(2e)@amsterdamumc.nl>; (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl>

Subject: Re: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Dag (10)(2e)

Dank voor je bericht. We zullen het aanpassen en het document een deze dagen vervangen op Palliaweb.

Hartelijke groet,

(10)(2e)

(10)(2e)

Arts palliatieve geneeskunde

Medisch adviseur IKNL / PZNL

M (10)(2e)

Op 11 jun. 2020 om 14:49 heeft (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl> het volgende geschreven:

Hallo (10)(2e)

Onderstaande, feitelijk nog niet afgeronde, discussie kwam deze week weer op mijn pad n.a.v. een nieuwsbericht op Nursing, <https://www.nursing.nl/verzorging-na-overlijden-bij-covid-19-dit-zijn-de-richtlijnen>.

Het is duidelijk dat wij een andere mening hebben over het nut en de noodzaak van het dragen van een (chirurgisch) mondneusmasker door de overledene bij covid. Wij zijn van mening dat de hoeveelheid lucht die tijdens draaien of verplaatsen van de overledene naar buiten komt zo minimaal is en onvoldoende kracht heeft om te zorgen voor besmetting. Het dragen van een (chirurgisch) mondneusmasker door de overledene wordt derhalve door ons niet zinvol geacht.

Dit verschil van inzicht zou ik graag ook verwoord zien in jullie richtlijn, zodat voor iedereen duidelijk is dat hier verschillende meningen over bestaan. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door op die plaats toe te voegen 'Dit advies wijkt af van de richtlijn van het RIVM, zie <https://lci.rivm.nl/covid-19/bijlage/overlijden>, met een omschrijving van de redenen van afwijken van jullie kant.

Wij zullen ook nog op het nieuwsbericht van Nursing reageren.

Met dank en vriendelijke groet,

Drs. (10)(2e)
specialistisch adviseur

(10)(2e)

RIVM - Centrum Infectieziektebestrijding (Cib)

Postbus 1 (10)(2e)

3720 BA Bilthoven

Tel: (10)(2e)

Mob: (10)(2e)

Fax: (10)(2e)

From: (10)(2e)

Sent: vrijdag 10 april 2020 15:05

To: (10)(2e) <(10)(2e)@iknl.nl>

Cc: (10)(2e) <(10)(2e)@PZNL.NL>; (10)(2e) <(10)(2e)@amsterdamumc.nl>

Subject: RE: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Hallo (10)(2e)

Jouw vraag heb ik vandaag aan een aantal mensen voorgelegd en eigenlijk kom ik er op dit moment (nog) niet uit. Er zijn meningen die aangeven dat er niet echt lucht naar buiten komt en meningen die aangeven dat afdekken van de mond wel aangewezen zou kunnen zijn. Ik heb nog gezocht naar informatie hierover uit de SARS- en MERS- protocollen, maar daar kon ik helaas niet iets over vinden.

Ik wil daar volgende week wel mee verder gaan, want op dit moment heb ik daar geen tijd meer voor. Dus tot dan status quo wat mij betreft.

Wordt dus vervolgd.

Met groet en prettig weekend,

(10)(2e)

From: (10)(2e) <(10)(2e)@iknl.nl>

Sent: vrijdag 10 april 2020 10:51

To: (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl>

Cc: (10)(2e) <(10)(2e)@PZNL.NL>; (10)(2e) <(10)(2e)@amsterdamumc.nl>

Subject: Re: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Dag (10)(2e)

Fijn dat je hierover even contact zoekt, want ik begrijp dat 2 verschillende richtlijnen leidt tot verwarring. En ik weet dat in onze richtlijn op dat punt verschil zit tov de lci-rivm richtlijn. Vanuit mijn bekendheid met de dagelijkse praktijk van zorgverleners zou ik dat punt echter graag nog wat nader met je afwegen, voordat we het uit onze richtlijn verwijderen.

Het is namelijk echt zo, dat verzorging binnen enkele uren na het overlijden (zoals dat door zorgverleners in ziekenhuis, hospice, verpleeghuis al of niet met naasten regelmatig wordt gedaan) kan leiden tot het ontsnappen van lucht, lijkend op een diepe zucht of kucht, uit de mond van de overledene. Er van uitgaande dat hier druppelvorming / aerosolvorming, en dus overdracht van virus plaats kan vinden naar mensen die (volgens richtlijn) alleen met schort en handschoenen aan bezig zijn met de verzorging, zou een

neusmondmasker bij de overledene dit met minimaal gebruik van PBM kunnen voorkomen. En na verzorging kan het masker uiteraard weer verwijderd worden.

De vraag vanuit de dagelijkse praktijk is dus of vanuit het oogpunt van infectiepreventie de ICI-rivm richtlijn voor verzorging < 24 uur na het overlijden geen aanpassing verdient op dit punt.

Ik hoor heel graag jouw gedachten hierover.

Dank vast voor je reactie en hartelijke groet,

(10)(2e)

(10)(2e), arts palliatieve geneeskunde

Medisch adviseur IKNL / PZNL

M: (10)(2e)

Actuele informatie over Corona/COVID-19 en palliatieve zorg: zie [Palliaweb](#)

Op 8 apr. 2020 om 13:38 heeft (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl> het volgende geschreven:

Beste (10)(2e)

Gisteren bereikte mij een vraag via de GGD Amsterdam, die dat weer hadden vanuit de begrafenisbranche dat onderstaande genoemd wordt in:

Informatie over zorg na overlijden, voor naasten, zorgverleners en uitvaartmedewerkers

- De overledene krijgt een chirurgisch neusmondmasker op tijdens de handelingen omdat tijdens het draaien nog lucht uit de longen kan komen

Zij gaven aan dat dat niet klopt en dat het verwarring geeft als hier 2 verschillende richtlijnen over bestaan. Ik weet niet precies waar jullie deze informatie vandaan hebben. Wat in de LCI-richtlijn staat is te lezen op <https://lci.rivm.nl/covid-19/bijlage/overlijden>.

Zouden jullie dit nogmaals goed willen beoordelen en waar nodig in jullie documenten willen aanpassen?

Met dank en groet,

(10)(2e)

From: (10)(2e)

Sent: vrijdag 3 april 2020 10:44

To: (10)(2e) <(10)(2e)@iknl.nl>

Cc: (10)(2e) <(10)(2e)@PZNL.NL>

Subject: RE: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Beste (10)(2e)

Ik heb beide documenten gelezen en van opmerkingen voorzien. Mochten er nog vragen zijn, kun je me altijd even mobiel bellen.

Volgens mij heb ik de onderstaande vraag ook beantwoord in de tekst. Wat zorgverleners betreft wil ik wel opmerken dat wij voor hen heldere richtlijnen hebben en dat we ons terdege realiseren dat het aantal PBM zeer beperkt is. Ook hierover wordt momenteel hard nagedacht overigens.

Met vriendelijke groet,

Drs. (10)(2e)

specialistisch adviseur

(10)(2e)

RIVM - Centrum Infectieziektebestrijding (CIb)

Postbus 1 (10)(2e)

3720 BA Bilthoven

Tel: (10)(2e) (10)(2e)

Mob: (10)(2e)

Fax: (10)(2e) (10)(2e)

From: (10)(2e) <(10)(2e)@iknl.nl>

Sent: donderdag 2 april 2020 17:28

To: (10)(2e) <(10)(2e)@rivm.nl>

Cc: (10)(2e) <(10)(2e)@PZNL.NL>

Subject: RE: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Dag (10)(2e)

Een paar uur geleden stuurde ik je met enige haast de documenten over contact van naasten met stervende patiënten en met overledenen. Naar ons idee, sluiten we nu zo goed mogelijk aan bij de richtlijnen zoals die door RIVM gesteld zijn. Dus heel fijn als jullie daar mee in zouden kunnen stemmen.

Waar we ons echter zorgen over maken, is natuurlijk de schaarste in de persoonlijke beschermingsmiddelen en vooral de beschikbaarheid daarvan in de thuissituatie.

Vandaar het belang om ook te kijken naar alternatieve mogelijkheden. Zo zou in voorkomende gevallen bijvoorbeeld een mondneusmasker of zuurstofmasker (ipv neusbril) bij de patiënt, besmetting van anderen kunnen voorkomen en kunnen de naasten in dat geval volstaan met alleen handschoenen om toch aan het bed te kunnen zitten en de hand van hun dierbare vast te houden. Belangrijkste vraag is of dat vanuit oogpunt van infectie-preventie juist geredeneerd is? Het zou veel zorgverleners, patiënten en naasten enorm helpen als jullie ook in die richting mee zouden willen denken.

Ik ben natuurlijk doordrongen van de hectiek die heerst en stel het zeer op prijs dat hier binnen RIVM ruimte voor wordt gemaakt. Mocht je een paar minuten tijd hebben, dan licht ik bij onduidelijkheid graag eea telefonisch toe.

Dank vast voor de hulp in deze!

Hartelijke groeten,

(10)(2e)

Mw. Drs. (10)(2e)

Arts palliatieve geneeskunde

Medisch adviseur IKNL / PZNL

M (10)(2e)

Van: (10)(2e)

Verzonden: donderdag 2 april 2020 15:00

Aan: (10)(2e) @rivm.nl' <(10)(2e)@rivm.nl>

CC: (10)(2e) <(10)(2e)@umcutrecht.nl>

Onderwerp: RE: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Beste (10)(2e)

Dank voor je hulp in het verhelderen van mogelijkheden. Voor toelichting of verheldering ben ik graag bereikbaar.

Hartelijke groet,

(10)(2e)

Mw. Drs. (10)(2e)

Arts palliatieve geneeskunde

Medisch adviseur IKNL / PZNL

M (10)(2e)

Van (10)(2e) (10)(2e) @umcutrecht.nl>

Verzonden: donderdag 2 april 2020 14:27

Aan: (10)(2e) @rivm.nl' <(10)(2e) @rivm.nl>

CC: (10)(2e) <(10)(2e) @iknl.nl>

Onderwerp: verzoek tot validering leidraad nabijheid stervensfase cooperatie Palliatieve Zorg Nederland

Beste (10)(2e)

Dank voor onze uitwisseling vanmorgen m.b.t. de nood die er is binnen de coöperatie Palliatieve Zorg Nederland om te komen tot een door RIVM gevalideerde leidraad zorg & bezoek rondom de stervensfase thuis, in ziekenhuis, verpleeghuis en hospice.
Zie www.palliaweb.nl voor het type kennis en informatie dat we delen met zorgverleners die werken binnen de snijvlakken COVID-19 en palliatieve zorg.

(10)(2e) (in cc) is de inhoudelijk hoofdredacteur en zal <15.00 uur het document dat we bespraken toesturen.

Hartelijke dank voor je bereidheid om hier prioriteit aan te geven, dat gaat vele patienten en naasten in het land helpen en veel zorgverleners ondersteunen!

Groet (10)(2e)

With kind regards,

(10)(2e)

<image001.png>

<image002.jpg>

Chair palliative care and hospicecare, Center of Expertise Palliative Care Utrecht | Department of General Practice | Julius Center for Health Sciences and Primary Care | University Medical Center Utrecht, the Netherlands | Room number Stratenum 7.128 | Internal mail no (10)(2e) P.O. Box 85500 | 3508 GA UTRECHT, the Netherlands | Secretary (10)(2e) @umcutrecht.nl | Phone +31 (10)(2e) www.umcutrecht.nl | www.hospicedemeter.nl

This message may contain confidential information and is intended exclusively for the addressee. If you receive this message unintentionally, please do not use the contents but notify the sender immediately by return e-mail. University Medical Center Utrecht is a legal person by public law and is registered at the Chamber of Commerce for Midden-Nederland under no. 30244197.

 Please think of the environment before printing this email.

De informatie opgenomen in dit bericht kan vertrouwelijk zijn en is uitsluitend bestemd voor de geadresseerde. Indien u dit bericht onterecht ontvangt, wordt u verzocht de inhoud niet te gebruiken en de afzender direct te informeren door het bericht te retourneren. Het Universitair Medisch Centrum Utrecht is een publiekrechtelijke rechtspersoon in de zin van de W.H.W. (Wet Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek) en staat geregistreerd bij de Kamer van Koophandel voor Midden-Nederland onder nr. 30244197.

Denk s.v.p. aan het milieu voor u deze e-mail afdrukt.

This message may contain confidential information and is intended exclusively for the addressee. If you receive this message unintentionally, please do not use the contents but notify the sender immediately by return e-mail. University Medical Center Utrecht is a legal person by public law and is registered at the Chamber of Commerce for Midden-Nederland under no. 30244197.

Please consider the environment before printing this e-mail.

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is verzonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. Het RIVM aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

www.rivm.nl De zorg voor morgen begint vandaag

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. RIVM accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

www.rivm.nl/en Committed to health and sustainability

<Concept RIVM Informatie voor zorgverleners en uitvaartmedewerkers in tijden van Covid-19, opm ET-RIVM
03.04.20.docx>

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is verzonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. Het RIVM aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

www.rivm.nl De zorg voor morgen begint vandaag

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. RIVM accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

www.rivm.nl/en Committed to health and sustainability

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is verzonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. Het RIVM aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

www.rivm.nl De zorg voor morgen begint vandaag

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. RIVM accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

www.rivm.nl/en Committed to health and sustainability